

SAI JYOTI

महाराष्ट्रातील किल्ले
एक दृष्टिक्षेप

मुख्य संपादक : डॉ. प्रज्ञा कामठी
सहसंपादक : प्रा. सुनील नारनवरे

SAI JYOTI PUBLICATION
The way of Light
Mangur | Pune | India

- महाराष्ट्रातील किल्ले : एक दृष्टीक्षेप
- © प्रा. डॉ. प्रज्ञा कामडी
- प्रथम आवृत्ती : २०२३
- ISBN : 978-81-963632-1-5

■ प्रकाशन व मुद्रक
श्रीमती ज्योती नरेश खापेकर
साई ज्योती पब्लिकेशन
तिन-नल चौक, कसारपुरा,
इतवारी, नागपूर - ४४० ००२
मो.नं. (+९१) ९७६४६७३५०३
ई-मेल : sjp10ng@gmail.com
website : www.saijyoti.in

■ विक्री कार्यालय
बुक्स अँड बुक्स
६५, शॉप नं. २, राधिका पॅलेस,
हनुमान नगर रोड, मेडिकल चौक, नागपूर.

शाखा

पुणे - २०३, परिस स्पर्श हार्डट,
अंबामाता मंदीर रोड,
अंबाबाई दरा, धायरी
पुणे-४११०४१,
मो.नं.:९४२०३९८८८४

■ अक्षर रचना:
साई ज्योती पब्लिकेशन
नागपूर-५, मो.नं. ९९२३६९३५०६

मुद्रण आणि वितरण

श्री. गणेश नारायणराव राऊत
ओम साई पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रिब्युटर्स
२९, इंदिरानगर टी.बी.वॉर्डच्या मागे,
नागपूर - ४४० ००३,
मो.नं. ९९२३६९३५०६
ई-मेल-rautg1980@gmail.com

न्यू दिल्ली - २१३, वर्धन हाऊस,
७/१२ अंसारी रोड, दरियागंज
न्यू दिल्ली - ११०००२
मो. ८८८८८२८०२६
९३२५६५६६०२

१. मेळघाटचा रासक डि
डॉ. स्वाम प्रकाश दे
२. देवगडचा किल्ला
प्रा. डॉ. सुरेश एस क
३. चंद्रपूरचा (चांदगड)
प्रा. अरुण बी. आले
४. उदगीर किल्ल्याची भू
प्रा.डॉ. अमंत नारदेव
५. खानदेशातील किल्ले
डॉ. विवेकानंद लक्ष्मण
६. लोहगड
सत्य मिश्र
७. देवगिरी किल्ला: एक
डॉ. सुनील श्रीराम बो
८. विजयदुर्ग : महाका
डॉ. माधुरी नितीन देव
९. मलिनगड किल्ला, चि
डॉ. चंद्र रामाजी देश
१०. जलानखेड्याचा मोमे
प्रा. मनेश रामराव दो
११. चांदगडचा किल्ला
डॉ. मुंका ललेश क
१२. गोंड्यासमक्यातील केलि
डॉ. प्रमोद न. प्यार
१३. फहाळा किल्ला एक :
प्रा. डॉ. नथु सिता
१४. लखना किल्ला लहान
प्रा.डॉ.संदीप रमेश हले
१५. अंबगड किल्ला (ता.मु
डॉ. अरुण हटवर
१६. किल्ले वाणूरगड (मूळ
दीर्घीत मास्ती वापन

अनुक्रमणिका...

१. मेळघाटचा रक्षक झिलपी आमनेरचा किल्ला डॉ. श्याम प्रकाश देवकर	५-११
२. देवगडचा किल्ला प्रा. डॉ. सुरेश एन काळे	१२-१८
३. चंद्रपूरचा (चांदागड) किल्ला : एक ऐतिहासिक दृष्टीक्षेप प्रा. अरुण बी. आलेवार	१९-२७
४. उदगीर किल्ल्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी : एक अभ्यास प्रा.डॉ. अनंत नामदेवराव शिंदे	२८-३६
५. खानदेशातील किल्ले भामेरगड डॉ. विवेकानंद लक्ष्मन चव्हाण	३७-४९
६. लोहगड सरला भिरूड	५०-७२
७. देवगिरी किल्ला: एक ऐतिहासिक अध्ययन डॉ. सुनील श्रीपत बोरकर	७३-७८
८. विजयदुर्ग : मराठा आरमाराचे सोनेरी पर्व डॉ. माधुरी नितिन देवतळे	७९-८३
९. गाविलगड किल्ला, चिखलदरा, अमरावती : एक ऐतिहासिक दृष्टीक्षेप डॉ. चंदू रामाजी देशपांडे	८४-९०
१०. जलालखेड्याचा सोमेश्वर किल्ला एक ऐतिहासिक अध्ययन प्रा. मंगेश रामराव दोडके	९१-९६
११. चांदवडचा किल्ला डॉ. गुंजन ललेश गरुड	९७-१०३
१२. गोंडशासनकालीन ऐतिहासिक वारसा: बल्लारपूर किल्ला डॉ. प्रमोद ना. घ्यार	१०४-१०९
१३. पन्हाळा किल्ला एक : ऐतिहासिक दृष्टीक्षेप प्रा. डॉ. नथ्यु सिताराम गिरडे	११०-११६
१४. नरनाळा किंवा शहानूर किल्ला प्रा.डॉ. संदीप रमेश हातेवार	११७-१२४
१५. अंबागड किल्ला (ता. तुमसर जिल्हा भंडारा) डॉ. अरुण हटवार	१२५-१२९
१६. किल्ले बाणूसगड (भूपाळगड): एक ऐतिहासिक दृष्टीक्षेप धैर्यशील मारुती जाधव	१३०-१३६

१७. नगरधनचा प्राचीन भुईकोट किल्ला व मनसरचा राजवाडा १३७-१४४
प्रा. डॉ. गजानन नत्थूजी कळंबे
१८. इलीचपुरचा (अचलपूर) किल्ला १४५-१५२
कुणाल केशव काळे
१९. वैरागड किल्ला १५३-१५८
प्रा. विनोद राजेंद्र कामडी
२०. पवनी किल्ला एक ऐतिहासिक मूल्यमापन १५९-१६४
प्रा. डॉ. दिपक रामचंद्र केने
२१. सानगडी येथील किल्ला: एक ऐतिहासिक अवलोकन १६५-१७१
प्रा. डॉ. राजेंद्र खंडाईत
२२. महाराष्ट्रातील किल्ले : एक दृष्टीक्षेप श्री क्षेत्र माहुरगड किल्ला १७२-१८०
प्रा. प्रमोदिनी ज्ञा. खोरगडे (सातंगे)
२३. राजगड किल्ला : एक ऐतिहासिक अध्ययन १८१-१८७
डॉ. चंद्रशेखर क्षीरसागर / डॉ. विलास फरकाडे
२४. किल्ले धारूर (गडकोट/ भुईकोट) १८८-२०३
डॉ. भालचंद्र गोविंदराव कुलकर्णी
२५. किल्ले वासोटा (व्याघ्रगड) २०४-२११
डॉ. अमोल माने
२६. गोंड राजवंश कालीन उमरेड किल्ला २१२-२१६
अशोक नानाजी नैताम
२७. नांदेड येथील नंदगिरी किल्ला ऐतिहासिक आढावा २१७-२३०
डॉ. शिवाजी सोमला पवार
२८. महाराष्ट्राच्या इतिहासातील पुणे शहराचा राखणदार 'सिंहगड किल्ला' २३१-२३५
डॉ. यमुना वामनराव रेवतकर
२९. महाराष्ट्रातील किल्ले आणि संवर्धन २३६-२४१
डॉ. सुनिता सावंत/डॉ. राजेश करपे
३०. शिवकालीन पन्हाळा किल्ल्याचे ऐतिहासिक महत्त्व २४५-२४९
डॉ. वंदना एच. तागडे
३१. किल्ले मच्छिंद्रगड: सह्याद्री पर्वत रांगेतील शेवटचा गिरीदुर्ग २५०-२५६
प्रा. डॉ. अरुणा मधुकर वाघमारे

शिवकालीन पन्हाळा किल्ल्याचे ऐतिहासिक महत्त्व

डॉ. वंदना एच. तागडे

पार जयसिंगराव (संपा) विभुते भालबा महाराष्ट्राचा इतिहास मांडणी व पुनर्मांडणी, गदक, प्रकाशन, शाहू संशोधन केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, पृ. ६८
श्रीश्री सचिन विद्याधर, दुर्गसंवर्धन, बुकमार्क पब्लिकेशन पुणे, २०१८, पृ. ६७.
रत्ता पृ. ६८.

रत्ता पृ. ६८.
श्री सचिन विद्याधर, दुर्गसंवर्धन, बुकमार्क पब्लिकेशन पुणे, २०१८, पृ. ३२.

रत्ता पृ. ६९.
दीप तापकीर (संपा) गणेश खंडाळे, दुर्गाच्या देशातून दिवाळी अंक, गरूडशेप

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
शपांडे प्र. न., छत्रपती शिवाजी महाराज, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती

खळ, मुंबई, द्वितीयावृत्ती, जुलै २००७, पृ. ०१.
दीप तापकीर (संपा) गणेश खंडाळे, दुर्गाच्या देशातून दिवाळी अंक, गरूडशेप

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

काशन, पुणे. २०१२ पृ. १२६.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.
रत्ता पृ. ६८.

शत्रूच्या आक्रमणापासून स्वतःच्या राज्याचे रक्षण व्हावे तसेच आसपासच्या प्रदेशाचे रक्षण व्हावे हा दृष्टिकोन समोर ठेवून किल्ले बांधल्या गेले आहे. मराठीत किल्ल्याला दुर्ग, गिरीदुर्ग, द्वीपदुर्ग, जंजिरा, बालेकिल्ला या वेगवेगळ्या नावांनी संबोधित केल्या गेले आहे. किल्ल्याला इंग्रजीमध्ये फोर्ट म्हणतात. फोर्ट हा शब्द फ्रेंच शब्द फोर्टिस या शब्दांमध्ये अर्थ लपला आहे. फोर्टिस म्हणजे सामर्थ्य. संस्कृत मध्ये किल्ल्याला दुर्ग म्हणतात. दुर्ग हा शब्द दुर्गमान शब्दात अंतर्भूत असून जिंकण्यास दुर्गम असा त्याचा अर्थ आहे. किल्ल्याचे बांधकाम फार प्राचीन काळापासून सुरू झालेले आहे. सिंधू संस्कृतीचा विचार करता हडप्पा या शहराभोवती तटबंदी व बालेकिल्ला दिसून येते. प्रसिद्ध राजनीतिज्ञ आर्य चाणक्याने अर्थशास्त्र हा ग्रंथ लिहिला. या ग्रंथामध्ये त्याने राज्याच्या सात अंगांमध्ये दुर्ग हे एक अंग सांगितले आहे.

मौर्य काळात मौर्य राजाचा दक्षिणेत संपर्क आला तेव्हा महाराष्ट्रात त्यांना बुद्धकालीन गुहा दिसल्या. या गुहा म्हणजेच गव्हरदुर्ग होय. मौर्य नंतर दक्षिणेत सातवाहनांची सत्ता आली. त्याची राजधानी पैठण ही होती. सातवाहन राजा गौतमीपुत्र सातकर्णीने किल्ल्याच्या साहाय्याने आपल्या राज्याचे रक्षण केले होते. राष्ट्रकूटांनी देखील किल्ले

राक्षणाचे मुख्य साधन समजून ठिकाणी किल्ले बांधले. नंतर चालुक्य राजा पुलकेशी मौर्य यानंतर शीला हार राजांनी कोल्हापूर, पन्हाळा व उत्तर भाग वर राज्य केले व या भागात अनेक किल्ले बांधले.

महाराज नंतर महाराष्ट्रात

मौर्या यादवांनी राज्य केले. देवगिरीचा किल्ला त्यांनीच बांधला पण पुढे अल्लाउद्दीन खाने आक्रमणामुळे दक्षिणेत हिंदू राजांची परंपरा जवळजवळ खंडित झाली. मोठ्या लढाईत विजयनगर साम्राज्याचा न्हास झाला. तेव्हापासून खंडित झालेली छत्रपती शिवाजी महाराजानंतर पुन्हा सुरू झाली.

ABOUT THE AUTHORS

Dr. Sanjay M. Meshram M.Sc., B.Ed., Ph.D. Assistant Professor, Botany, Manoharthal Patel College, Sakoli, Dist. Bhandara, RTMNU, Nagpur. Teaching Experience: 10 years UG and PG. Achievement: Published 32 research articles in Journal of International and national repute. Also published two chapters in books published by national publishers. Presented papers in international and national conferences. Two National awards one from Pondicherry Young Scientist Award (International Scientist Awards on Engineering Science and Medicine, 2021). Three books published. His area of specialization includes Palaeobotany, Medicinal Botany and Plant Pathology.

Dr. Vishal Patil M. Sc., M. Phil., Ph. D. is an eminent researcher of Pune University, (Now Savitribai Phule University of Pune). Now working as Assistant Professor at Post Graduate Department of Botany, Dr. R. G. Bhoirave Arts, Commerce & Science College (Widyalahar College), Solapur, Dist. Wardha. From the track of academic record, he did M. Sc. from PGTD Botany, RTMNU, Nagpur, M.Phil. & Ph.D. from Department of Botany, University of Pune. He is a Post Graduate Teacher approved by Board of Deans of RTM Nagpur University and also recognized Ph.D. Supervisor. His area of interest is plant tissue culture, secondary metabolites, plant pharmacognosy, mycology, and plant pathology. taxonomy, Ethnobotany and medicinal plants. He has 14 years teaching experience including UG&PG. He has published 30 research papers in different national and international peer reviewed journals. He has published 05 books and 03 book chapters. He has participated in several National and International conferences/seminars in India & abroad also. He is acting as a resource person in various conferences/seminars and delivered a lead lectures. He has guided about 40 M.Sc. project students. He is associate editor and reviewer of research journals. He is working as a member on different committees and NAAAC Steering coordinator. He has visited several national parks and wildlife sanctuaries for his research. He has collaborative work with University of Pune, India, Beihuan University, Iran & Hanyang University, South Korea. He is a member of Indian Botanical Society and also Trees for Future India and USA.

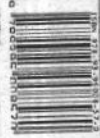
Dr. Pravin J. Kale, M.Sc., Ph.D. (Botany) is presently working as an Assistant Professor, Department of Botany, Maharashtra Kala Smriti Model College, Karanjgaon (Ch), Dist. Wardha. He has teaching experience of 10 years for UG and research experience of 15 years. He has completed one major research project sanctioned by DST, New Delhi. He has 17 research publications in National and International Journals and 01 article. He has attended 07 national and international conferences and 18 papers presented. He has delivered 13 guest lectures. He has a life membership of Indian Aerobiology Society, India.

Dr. Bipin Kalbande, Ph.D. Life Sciences (Plant Biotechnology), M.Sc. Botany (Molecular Biology & Plant Biotechnology), M.Sc. Biotechnology (Plant Biotechnology), M.Phil. (Plant Biotechnology), SET (Life Sciences), ICAR-NET (Agriculture Biotechnology). Currently Working as Head & Assistant Professor, Department of Botany, Nabha Mahavidyalaya, Katal, Have more than 8 years of teaching experience at U.G. & PG level in various teaching institutions. Have more than 5 years of research experience at Central Institute of Cotton Research, Nagpur. Have published 14 international & 7 National research publications.

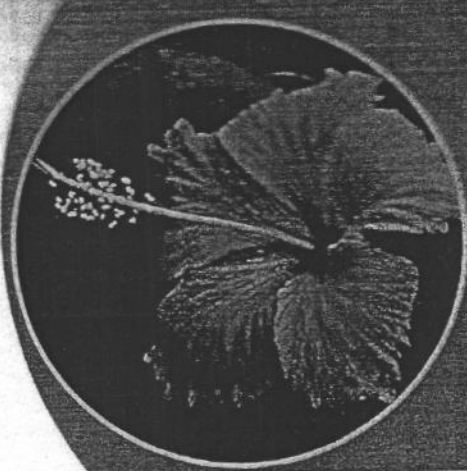
Prof. Mansi Joshi, M.Sc., SET, GATE. Presently working as Assistant Professor, Department of Botany, Avinashbahu Deshmukh Mahavidyalaya, Bhangsi, Narkhed, Dist. Nagpur with 3 years of teaching and research experience and published 02 research papers in reputed journals.

Dr. Aparna M. Yadav, M.Sc., Ph. D. (Botany), B. Ed., M. Phil., rendering service as Assistant Professor in Department of Botany, J. M. Patel Arts, Commerce and Science College, Bhandara with teaching experience of 10 years at U.G. Level and P. G. Level. Successfully completed One Minor Research Project sanctioned by UGC. Recognised Supervisor for Ph. D. in Botany under Science Faculty of R. T. M. Nagpur University, Nagpur. Area of specialisation is Palaeobotany. Published several research papers in National and International Journal of repute and proceeding of National and International Conferences.

₹ 275/-

ISBN: 978192950085720

BOTANY

B. Sc. Semester-VI

Practical and Theory, Microbiology and Herbal Technology and Phytochemistry of Plants, Techniques and

Dr. S. M. Meshram
Dr. V. N. Patil
Dr. P. J. Kale
Dr. B. B. Kalbande
Prof. M. A. Joshi
Dr. A. M. Yadav

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षा निमित्त...

ISBN 978-93-92310-15-7

75

आजादीचा
अमृत महोत्सव

भारतीय स्त्रीयांचे सक्षमीकरण

● संपादक ●

अणुकमणिका / Contents

अ. क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
२८	आधुनिक स्त्री : नवी आव्हाने, नवी दिशा प्रा. संदीप चपटे	१२२
२९	प्राचीन भारतीय स्त्री कर्तृत्व व योगदान प्रा. जगताप शुभांगी जगदीश	१२७
३०	कॉंग्रेस के.के. शैलजा : राजकीय क्षेत्रातील एक सक्षम महिला नेतृत्व डॉ. जमीर तांबोळी	१३०
३१	पालधर जिल्हातील आदिवासी समाजाच्या परिवर्तनात गोदावरी परुळेकरांचे योगदान भास्कर गोतीस	१३६
३२	आधुनिक भारतीय स्त्री कर्तृत्व : पंडिता रमाबाई व सावित्रीबाई फुले डॉ. दयानंद प्रभू गायकवाड	१३९
३३	महिला मुक्तीच्या क्रांतीकारी महानायिका क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले प्रा. डॉ. निशांत भिमरावजी शेंडे	१४१
३४	आधुनिक भारतीय स्त्री कर्तृत्व व योगदान सौ. चंचल सागर जाधव	१४५
३५	महिला सक्षमीकरण प्रा.डॉ.आर.डी.खताळ	१४९
३६	स्त्री सबलीकरणातील महर्षी धोंडो केशव कर्वे यांचे योगदान प्रा. सुमन लक्ष्मणराव केंद्रे	१५२
३७	कृषी क्षेत्रात महिलांची भूमिका डॉ.उल्हास रामजी राठोड	१५५
३८	आधुनिक काळातील भारतीय स्त्रियांची सामाजिक स्थिती, कर्तृत्व व योगदान दिपाली एच. पंधरे	१६२
३९	आत्महत्याग्रस्त किसान विधवाओं की पीडा : एक अध्ययन भाग्यश्री श्रीकृष्णराव गाडगे	१६४
४०	दलित महिलाओं की सामाजिक स्थिती का विश्लेषणात्मक अध्ययन Kalpana Devidasji Burhan	१६८

३७. कृषी क्षेत्रात महिलांची भूमिका

डॉ. उल्हास रामजी राठोड

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (घा), जि. वर्धा.

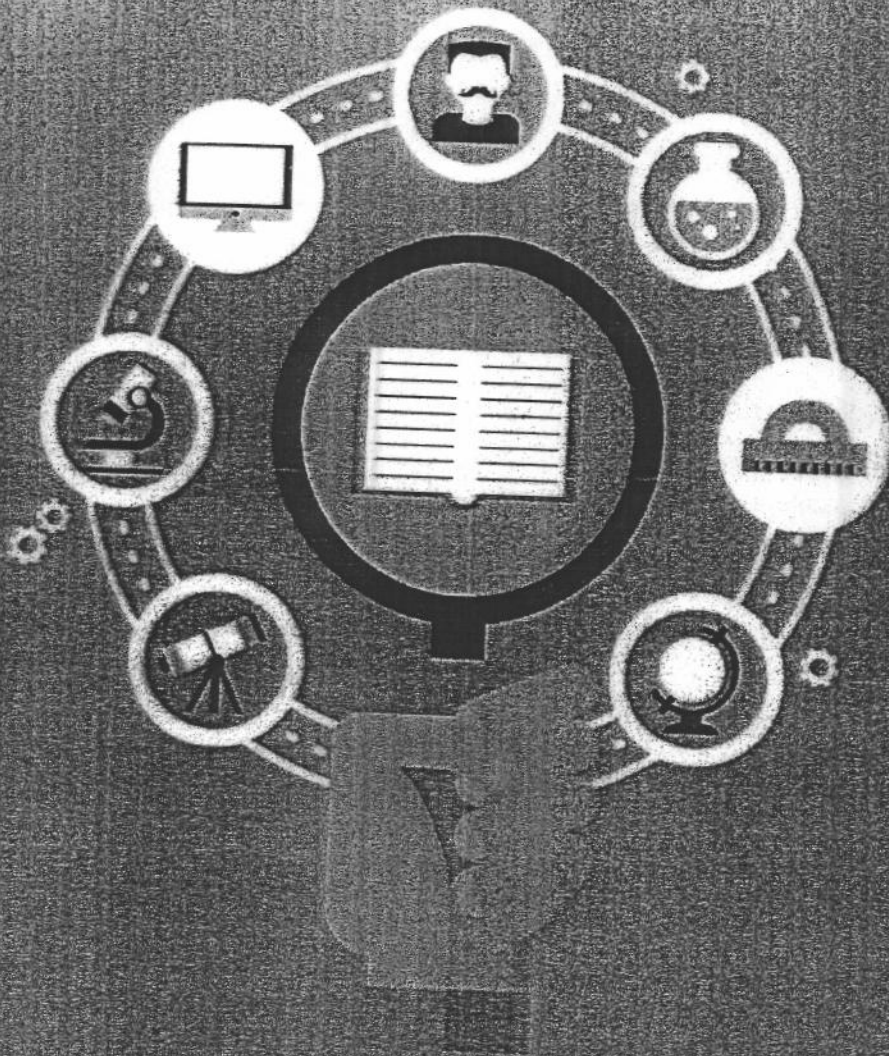
प्रस्तावना

शेतीमध्ये विकास आणि गरिबी निर्मूलनाचा प्रमुख चालक होण्याची क्षमता आहे. परंतु अनेक राष्ट्रांमध्ये या क्षेत्राची कामगिरी काही प्रमाणात कमी होत आहे कारण अशा अडथळ्यांमुळे स्त्रियांना, जे वारंवार कृषी आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्थेतील महत्त्वपूर्ण संसाधन आहेत, त्यांना शक्य तितक्या उत्पादकतेने काम करण्यापासून रोखतात. भारतामध्ये, शेती प्रचलित रुढी, परस्पर संबंध आणि लिंग भूमिका स्थापित करते. एक महत्त्वपूर्ण लोकसंख्याशास्त्रीय गट शेतीमध्ये काम करणाऱ्या महिलांचा बनलेला आहे, मग ते पारंपारिक किंवा औद्योगिक पद्धतींद्वारे, उदरनिर्वाह करणारे शेतकरी किंवा शेतमजूर म्हणून काम करतात. यामुळे दारिद्र्य आणि उपेक्षितपणा यांसारखी बाह्यता निर्माण झाली आहे आणि त्यामुळे लैंगिक असमानतेच्या समस्या वाढल्या आहेत. आर्थिक स्वातंत्र्य, निर्णय घेण्याची क्षमता, एजन्सी आणि शिक्षण आणि आरोग्य सेवा यांसारख्या समस्यांशी शेतीचा घनिष्ट संबंध आहे.

भारतात महिलांच्या सामाजिक-आर्थिक सक्षमीकरणाचे स्वप्न भारताच्या शेवटच्या परिघात राहणाऱ्या महिलांना सक्षम केल्याशिवाय पूर्ण होणार नाही. ज्यांचा दिवस सूर्योदयापूर्वी सुरु होतो आणि सूर्यास्तानंतर संपतो. या भारतातील महिला शेतकरी आहेत, ज्यांचा आवाज त्यांच्या लिंगामुळे अनेकदा ऐकू येत नाही आणि ज्यांना पितृसत्ताक परंपरा आणि लैंगिक सामाजिकीकरणामुळे तळागाळात त्यांची ओळख प्रस्थापित करण्यासाठी संघर्ष करावा लागतो. बायको, सून आणि आई या भूमिकेव्यतिरिक्त शेतीतील महिलांचे काम आहे. तथापि, लिंग आधारित भेदभाव अनेक मार्गांनी चालू आहे: भारतीय घोरणामध्ये महिलांना शेतकरी म्हणून ओळखले जात नाही ज्यामुळे त्यांना बँक, विमा, सहकारी आणि सरकारी विभागांचे संस्थात्मक समर्थन नाकारले जाते. प्रगतीशील भारताचे स्वप्न साकार करायचे असेल तर घोरण आणि अंमलबजावणी या दोन्ही पातळ्यांवर हे आवाज ऐकायला हवेत. भारतातील महिला शेतकरी पेरणीपासून कापणीपर्यंत बहुतेक मोठ्या शेतीची कामे करतात, तरीही त्यांच्या पुरुष समकक्षापेक्षा संसाधनांपर्यंत त्यांचा प्रवेश कमी आहे. कृषी क्षेत्रातील वाढीचा वेग वाढवण्यासाठी ही लिंगभेद कमी करणे आवश्यक आहे. भारतातील सर्व आर्थिकदृष्ट्या सक्रिय महिलांपैकी 80 टक्के कृषी क्षेत्र रोजगार देतेय त्यामध्ये 33 टक्के कृषी कामगार आणि 48 टक्के स्वयंरोजगार शेतकरी आहेत. भारतात, 85 टक्के ग्रामीण स्त्रिया शेतीत गुंतलेल्या आहेत, तरीही केवळ 13 टक्के मालकीची जमीन आहे. बिहारमध्ये फक्त 7 टक्के महिलांना जमिनीचा हक्क आहे, तरीही विविध कृषी कार्यात महिलांची भूमिका महत्त्वाची आहे. आर्थिक सर्वेक्षण 2017-18 असे म्हणते की पुरुषांचे ग्रामीण ते शहरी स्थलांतर वाढत असताना, कृषी क्षेत्राचे 'स्त्रीकरण' होत आहे, ज्यामध्ये महिलांची संख्या वाढत आहे ज्यामध्ये शेतकरी, उद्योजक आणि मजूर अशा अनेक भूमिका आहेत. बिहारचे कृषी क्षेत्र अत्यंत स्त्रीप्रधान आहे, शेतीच्या कामात गुंतलेल्या एकूण कर्मचाऱ्यांपैकी 50.1 टक्के महिला आहेत. (बिहारच्या अनौपचारिक अर्थव्यवस्थेतील महिला

ISBN: 978-93-91143-75-6

MODERN TRENDS IN MULTIDISCIPLINARY SUBJECTS

Dr. Vishnu Wahatule

Published By
BMP Publisher
www.bmpublisher.com

Contents

Sr. No	Name of the Paper & Professor	Page No.
1	Simultaneous Determination of Dopamine Using Copper Nano Particle Modified Electrode Dr. S. Peer Mohamed	1
2	EFFECT OF VERMICOMPOST ON THE GROWTH AND YIELD OF <i>SOLANUM MELONGENA</i> Dr. S. Peer Mohamed	9
3	Emerging Perspectives in English Language, Literature, and Culture Dr. Dushyant Nimavat	16
4	Indian Thought and Culture in the English Language Dr. Dushyant Nimavat	21
5	Tapping into effects of social media on college students: A study of sociology of entertainment Dr. Bhavna Wal	26
6	Modern Trends in Teaching & Learning Pedagogies Dr. Asha R. Tiwari	31
7	A STUDY ON RABINDRANATH TAGORE'S CONTRIBUTION TO EDUCATION IN INDIA Dr. Md Shahzad Manzar	35
8	Application of Mathematics in Stock Market Trading Sachin Sarode	38
9	Empowering Adolescence through Life Skill Education Prof. Dr. Shital Salve	44
10	Heart Disease Prediction Using Machine Learning Algorithms Mrs. J. Arockia Jeyanthi	48
11	Knowledge and Perception of Spectacle Lens Material and its Impact on Human Health Pablo Chandra, Ipsita Chakraborty, Ayan Chatterjee	55
12	A Study to Assess Body Composition, Growth Status of School Going Children in the District of Hooghly, West Bengal Tamanna Maji, Ayan Chatterjee	59
13	Wind Energy potential and installed wind capacity in some states of India during the year 2020-21 Shailendra Bhalchandra Kolhe	66
14	FEMINIST ISSUES IN SHASHI DESHPANDE'S THAT LONG SILENCE Dr. A. VENKATA RAMANAMMA	70
15	Impact of Tobacco on Oral Cancer: A Review Ankita Gon	75
16	ATTITUDE OF TEACHERS' TOWARDS INCLUSIVE EDUCATION DR. HARISH KUMAR YADAV	81
17	Research in Multidisciplinary Subjects: Integrating Qualitative and Quantitative Methods Dr. Naveen Kumar M.	87
18	Trends of Engineering in India in 2023 Dr. Jawed Akhter & Ghulam Ahmad Raza	90
19	शोध में आई0सी0टी0 का अनुप्रयोग कल्पना उप्रेती	95
20	ग्रामीण विकास: अडथले व उपाय डॉ. उल्हास रामजी राठोड	98

ग्रामीण विकास: अडथळे व उपाय

डॉ. उल्हास रामजी राठोड

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज

कारंजा(धा.), जि. वर्धा - ४४२२०३

dr.ulhas_rathod@rediffmail.com

मो. नं. ९४२१६९३४५८

गोशवारा

भारत हा ग्रामीण समुदायाची भूमी असलेला देश असून वैदिक काळात ग्रामक्षेत्र प्रशासनाचे मुख्य अंग होते. देशाच्या अर्थव्यवस्थेत आजही ग्रामीण क्षेत्राला विशेष महत्व आहे. ग्रामीण भागामध्ये भारतीय लोकसंख्येचा मोठा हिस्सा वास्तव्य करित असलेला आढळतो. ग्रामीण क्षेत्रात भारताची बहुसंख्य लोकसंख्या निवास करित असल्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा प्रभाव पडतो. परंतु आजही ग्रामीणक्षेत्राकडे बघितले असता आपल्याला स्वातंत्र्यप्राप्ती नंतर ७० वर्षे झाले असले, तरी ग्रामीण क्षेत्र पाहिजे त्या प्रमाणात विकसीत झालेले दिसत नाही. शासनाने आजपर्यंत अनेक योजना नियोजनाच्या माध्यमाने राबवील्या असल्या तरी ग्रामीण क्षेत्रात आजही विकास मार्गात अडथळे असल्याचे दिसून येते. त्यामुळे ग्रामीण विकास करणे काळाची गरज आहे. कारण ग्रामीण भागात व शहरी भागात आज तफावत निर्माण झालेली आहे. शहरी भागात समस्या आहे पण त्याहीपेक्षा गंभीर समस्या ह्या ग्रामीण भागात आढळतात, त्यामुळे ग्रामीण भागातील लोक शहरी भागात समस्या असूनही आकर्षिले जातात, त्यामुळे खेडी ओस पडत आहे व शहरीक्षेत्रातही समस्या मध्ये भर पडत आहे. कारण असंतुलीत विकास हा अधिक असंतुलन निर्माण करते.

औद्योगिकरणामुळे, जागतिकीकरणामुळे आज भारतातील ग्रामव्यवस्था पूर्णपणे उध्वस्त झालेली आहे. ग्रामीण भागात वाढते दरिद्रत्व, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या, वाढती आर्थिक विषमता, ग्रामीण लोकांचे शहराकडे होणारे स्थलांतर अशा विविध समस्या आज भारतासमोर उभ्या आहे. या सर्वांवर उपाय म्हणून अन्न सुरक्षा साध्य करणे व टिकवणे, शेतकऱ्यांचा कर्जबाजारीपणा कमी करणे व आत्महत्यांना आळा घालणे, यांत्रिकीकरण टाळणे व लघु, कुटीर व ग्रामद्योगांना उद्योगांचा विकास करणे, शहरी व ग्रामीण विकासात असलेली दरी भरून काढणे, ग्रामीण शेतीत सुधारणा करणे, ग्राम स्वावलंबी करणे, प्रशासन व समाजाची आर्थिक रचना यांचे जास्तीत जास्त विकेंद्रीकरण करणे, गरिबांच्या उत्पन्नात वाढ घडवून आणणे व श्रमिकांची विचार करण्याची पध्दती बदलवून आर्थिक विषमता कमी करणे अशा प्राविकासाकरीता विविध योजना व उपायांद्वारे जास्तीत जास्त लक्ष देणे काळाची गरज आहे. विशेषतः शेती व सलग्न उद्योग विकास आज ग्रामीण क्षेत्राची आवश्यकता आहे.

प्रस्तावना :

भारत हा ग्रामीण समुदायाची भूमी असलेला देश असून वैदिक काळात ग्रामक्षेत्र प्रशासनाचे मुख्य अंग होते. देशाच्या अर्थव्यवस्थेत आजही ग्रामीण क्षेत्राला विशेष महत्व आहे. ग्रामीण भागामध्ये भारतीय लोकसंख्येचा मोठा हिस्सा वास्तव्य करित असलेला आढळतो. १९०१ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८९ टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्याला होती. १९५१ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८३ टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्याला होती. १९७१ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ८० टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्याला होती. १९९१ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ७४ टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्याला होती. २००१ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ७२ टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्याला होती. २०११ मध्ये भारताच्या एकूण लोकसंख्येपैकी ६९ टक्के लोकसंख्या ग्रामीण भागामध्ये वास्तव्य करते. ग्रामीण क्षेत्रात भारताची बहुसंख्य लोकसंख्या निवास करित असल्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेवर ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा प्रभाव पडतो. परंतु आजही ग्रामीणक्षेत्राकडे बघितले असता आपल्याला स्वातंत्र्यप्राप्ती नंतर ७० वर्षे झाले असले, तरी ग्रामीण क्षेत्र पाहिजे त्या प्रमाणात विकसीत झालेले दिसत नाही. शासनाने आजपर्यंत अनेक योजना नियोजनाच्या माध्यमाने राबवील्या असल्या तरी ग्रामीण क्षेत्रात आजही विकास मार्गात अडथळे असल्याचे दिसून येते. त्यामुळे ग्रामीण विकास करणे काळाची गरज आहे. कारण ग्रामीण भागात व शहरी भागात आज तफावत निर्माण झालेली आहे. शहरी भागात समस्या आहे पण त्याहीपेक्षा गंभीर समस्या ह्या ग्रामीण भागात आढळतात, त्यामुळे ग्रामीण भागातील लोक शहरी भागात समस्या असूनही आकर्षिले जातात,

Dr. Sandip B. Kale

M. A., SET, Ph. D.
Assistant Professor & Head,
Department of Political Science,
Yeshwant Mahavidyalya, Seloo,
Dist. Wardha (M. S.)

- Teaching Experience : 12 years for U. G. & 3 years for P. G.
 - Research Publication : More than 40 research paper published in peer reviewed national and international research journal
 - Paper Presentation : More than 100 research paper presented in various national and state level conferences and seminars.
 - More than 100 articles published in various news papers.
 - More than 150 public speeches in various college and social functions.
 - Published 3 special issue of research journal & 12 edited books on the occasion of 75th Anniversary of India's Independence.
 - Convener of three national conference and three national seminars.
- Awards :**
1. State Level "Anand Sahitya Puraskar - 2018" for reference book on Human Rights & Right to Information.
 2. State Level "Sahitya Rana Puraskar - 2015"
 3. Shivba Prerana Puraskar.
 4. State Level Research Paper Competition Award.
- Member :**
1. Executive Member : Maharashtra Rajyashtra Asan Lokprashasan Parishad.
 2. Executive Member : Vidarbha Rajyashtra Pradyogak Parishad, Nagpur.
 3. Executive Member : Dr. B. L. Bhole Vichar Manch, Nagpur.
 4. Secretary : Alumni Association of Sirabai Arts, Commerce & Science College, Akola.
 5. Life Member : Indian Association for Women's Studies, Delhi.
 6. President : Indian Research And Educational Foundation, Wardha.

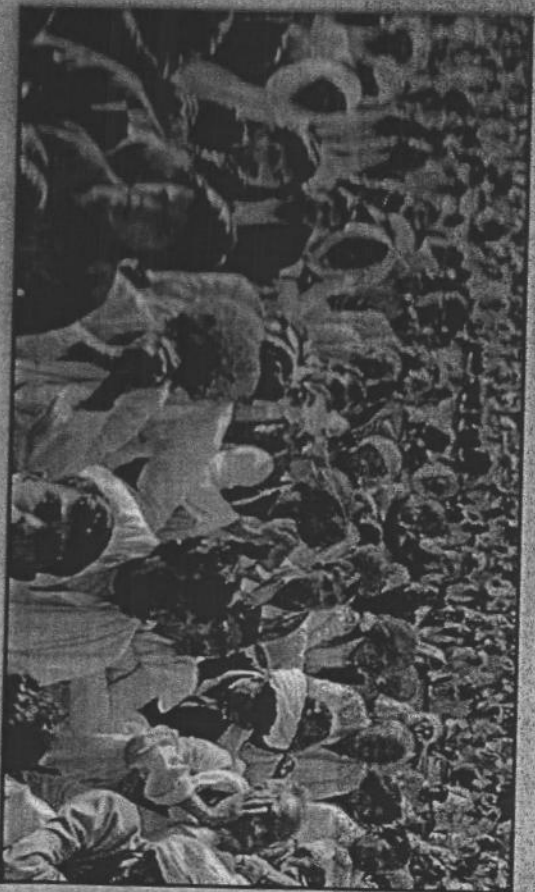
Aadhar Publications
(National Publishers)

New Human Nagar, District of Pimpri-Chinchwad, Shivajinagar, Pune
Email - aadharpublications@gmail.com M. 9833554178

CONTEMPORARY SOCIAL & POLITICAL MOVEMENTS DR. SANDIP B. KALE

CONTEMPORARY SOCIAL & POLITICAL MOVEMENTS

EDITOR
DR. SANDIP B. KALE

CONTEMPORARY

SOCIAL & POLITICAL MOVEMENTS

■ **Dr. Sandip B. Kale**

■ *First published*, – Date : 26th January – 2023

© **Editor**

■ **Published by**

Prof. Virag Gawande for

Aadhhar Publications,

Behind Govt. VISH,

New Hanuman Nagar,

Amravati – 444 604.

■ **Printed by**

Aadhhar Publications,

■ All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means without permission. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

■ Price : 200/-

■ ISBN- 978-93-95494-26-7

Index

S.No	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Political Views Of Women's Stipulation In India	Dr. Swarooprani.K	1
2	Problem of Languages in India	Dr. S.K. Goyal	6
3	Relevance of Gandhi's ideas in the context of women Empowerment	Dr. S K Goyal	10
4	Government's Reservation initiatives for Other Backward Classes	Dr. S. M. Bhowate	16
5	Empowerment as a Gauge of Development of Tribal Women in Rural Maharashtra Asstt. Prof. Sachin Bhagwant Lokhande		22
6	The North-Eastern Region and there Unorganized Political Movements Arijit Chakraborty, Dr. Satyajit Das		26
7	Women's Reservation Movement and Women Reservation Bill-2008 Dr. D. J. Kande		33
8	Environmental And Ecological Movements Prof.Hire Pratibha Dnyaneshwar		43
9	Satya Shodhak Samaj : Nature and Relevance Hatode Rashtrapal Bapurao		52
10	Role Of Media Human Rights Asst. Prof. Swati Vilasrao Dhonde		55
11	Gandhian Movement Mahesh Kumar		61
12	Rise and Decline of the Left Movement in India Dr. Jijabhau Sitaram Ghule		69
13	History of Feminism Dr. Manjusha Kharole		80

14	Dalit Panther-Resistance And Militant Movement In Maharashtra	D.S.Shambharkar	86
15	महत्त्वा गांधी आणि असहकार आंदोलन प्रा.डॉ. उल्हास रामजी राठोड		92
16	एका आंदोलन और मदारी पासी: अवध का किसान विद्रोह आशुतोष कुमार		98
17	भारतीय श्रमिक चळवळीसमोरील आव्हाने डॉ. प्रशांत म. पुराणिक		107
18	स्वच्छ पिण्यायोग्य पाण्यासाठी लोक चळवळीची आवश्यकता डॉ. अस्मि प्रभाकरराव खापर		114
19	LGBTQ समुदायव सामाजिक चळवळीची वाटचाल विशाल डोळे		120

महात्मा गांधी आणि असहकार आंदोलन

प्रा.डॉ. उत्तम रामजी राठोड

नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज कारंजा (वा.), जि. वर्धा

१४२१६९३४५८, dr.ujhas_rathod@rediffmail.com

प्रस्तावना,

महात्मा गांधीजींचा जन्म २ ऑक्टोबर १८६९ मध्ये 'पोबंदर' गुजरात येथील वैष्णव कुटुंबात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव करमचंद व आईचे नाव पुतळीबाई होते. गांधीजींचा विवाह वयाच्या १३ व्या वर्षी कस्तुरबा बरोबर झाला. त्यांनी १८८७ मध्ये मॅट्रिकची परीक्षा पास केली. १८९१ मध्ये बॅरीस्टरची पदवी प्राप्त केली. पोरबंदरच्या एका व्यापार्याने एक वर्षाच्या करारावर १८९३ मध्ये दक्षिण आफ्रिकेला नेले. वर्ष संपत असतांनाच हिंदुस्थानावरील अन्यायाविरुद्ध लढा सुरू केला. जवळपास २० वर्षे दक्षिण आफ्रिकेला वास्तव्य करून १९१५ मध्ये दक्षिण आफ्रिकेला कायमचा रामराम ठोकून मुंबईला परत आले. त्यांचे दक्षिण आफ्रिकेतील कामाच्या प्रसिध्दीमुळे भारतात जंगी स्वागत झाले. हरीद्वाराच्या कांगडी गुरूकुलाच्या आचार्य श्रध्दानंद यांच्या कडून महात्मा पदवी प्राप्त झाली. (रिद्वनाथ टागोर यांनी महात्मा पदवी दिली) १९१७ मध्ये 'चंपा' आरण्यातील शेतकऱ्यांचा प्रश्न सोडविण्यासाठी लढा तसेच भारतीयानी मित्र राष्ट्रांना मदत करावी असे आवाहन केले. १९१८ मध्ये खिलाफत चळवळीला पाठिंबा दिला. गॅल्ट टॅक्ट विरुद्ध सत्याग्रह केला. १९२० मध्ये ६ एप्रिलला देशभर हस्ताळ, १९२० मध्ये नागपूर काँग्रेसच्या अधिवेशनात असहकाराचे आंदोलन सुरू ठेवण्याचा प्रस्ताव, नसेच खिलाफत चळवळ सुरू ठेवण्याचा ठराव करण्यात आला. त्यामुळे ब्रिटीश सरकार अडचणीत आले.

असहकार म्हणजे काय?

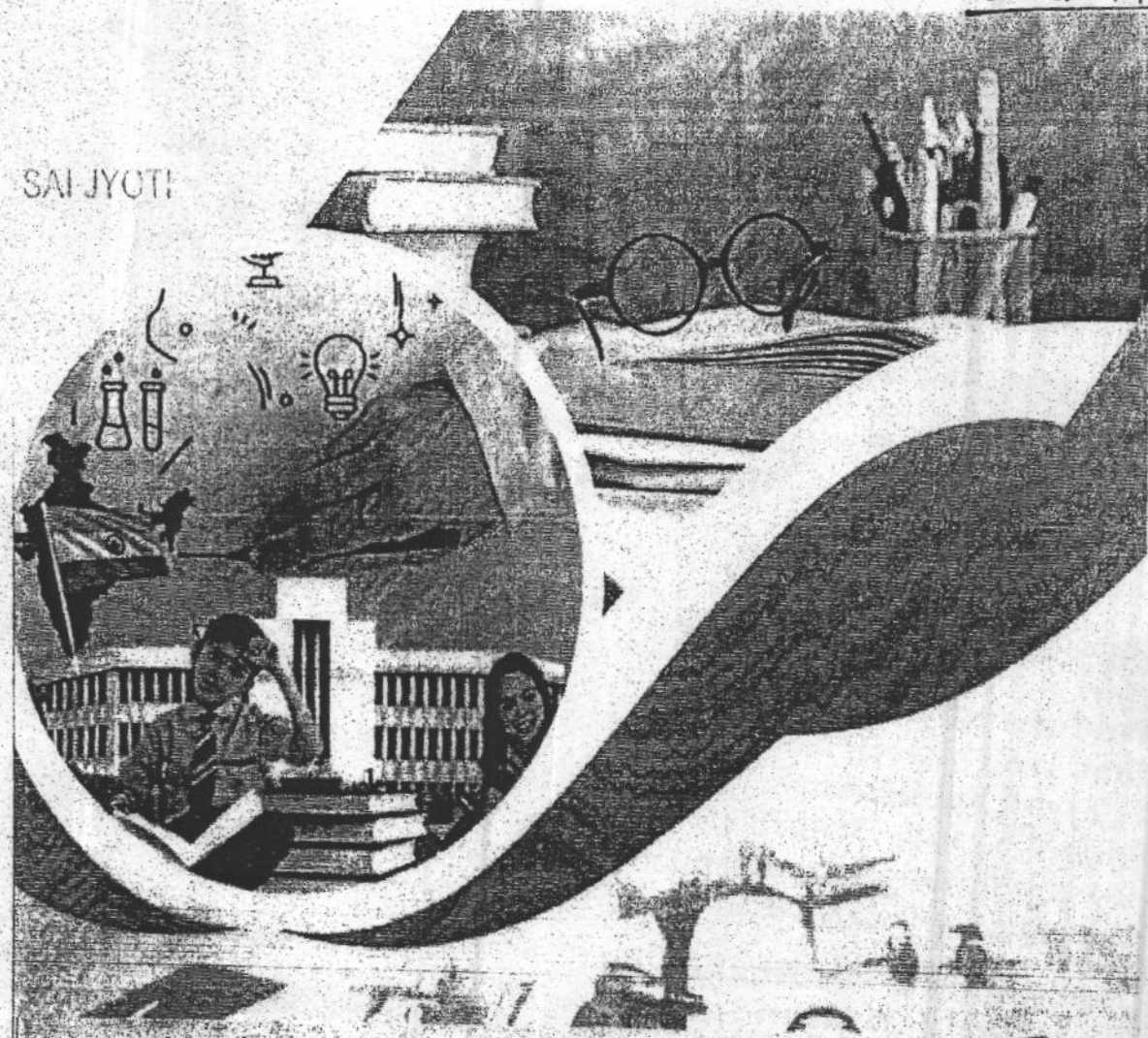
“साधारणतः असहकार शब्द एखाद्या कार्यात एक व्यक्ती किंवा संघटना दुसऱ्या व्यक्तीचे किंवा संस्थेचे महात्त्य, सहकार्य किंवा सहभाग घेवू इच्छीत असेल तर दुसऱ्याने तो न देणे, या अर्थाने वापरला जातो. म्हणजेच एखाद्या व्यक्ती किंवा संघटना इतराकडून सहकार्य घेवून आपला मनोबांछीत उद्देश पूर्ण करण्याच्या प्रयत्नात असेल अशा वेळी दुसऱ्याने तसे करण्यास सहाय्य न करणे म्हणजे असहकार होय.” परंतु भारतामध्ये या शब्दाचा अर्थ हा राजकीय आंदोलनासी निगडित असल्यामुळे त्याचा अर्थ हा वेगळा घेतला जातो. कारण भारताच्या स्वातंत्र्य संग्रामातील असहकार हा एक महात्वाचा टप्पा होवून गेला आहे. असहकार, बहिष्कार, कायदेभंग या नावाने भारतातील स्वातंत्र्य आंदोलनाच्या घटना निगडित असल्यामुळे या शब्दाचा अर्थ वेगळ्या अर्थाने घेतला जातो. असहकार व बहिष्कार या गोष्टी बऱ्याच वेळा जवळ जवळ एकच आहेत

असे म्हणता येईल. पण या व्यतिरिक्त आहे असे म्हणावे लागेल अर्थात असहकार व कायदेभंग या दोन्हीही क्रिया प्रस्थापित सत्ता व निचे कायदे यांच्या विरुद्ध बंड करण्याकरिता वापरण्यात येत असेल. यातील असहकार म्हणजेच सौम्य स्वरूपातील प्रस्थापित सत्तेविरुधी विरोध ठरतो. तर कायदेभंग हे उघड-उघड सत्तेविरुधी एक प्रकारलेले युद्धच असते. गांधी विचारातून असहकार आंदोलनाला विशेष महत्त्व होते. कारण, सत्य व अहिंसेचे गुजारी होते. म्हणून त्यांनी असहकार आंदोलनाचा पुरस्कार केला व भारतीय स्वातंत्र्यात ही एक महत्त्वपूर्ण घटना आहे.

असहकार आंदोलनाची पार्श्वभूमी:-

राजकीय क्षेत्रात स्वकीयशासनाशी असहकार करता येते किंवा परकीय सरकार विरुद्ध हे शस्त्र उपसता येते. भारतात ब्रिटीश सत्तेविरुद्ध राजकीय स्वातंत्र्यासाठी जवळपास सव्वासे वर्षे लढावे लागले. इ.स. १८५७ च्या उठावापासून ब्रिटीश सरकार विरुद्ध गुप्तपणे तयारी करून सशस्त्र लढाई करण्याच्या योजना अनेक क्रांतीकारकांनी आखल्या होत्या. परंतु इ.स. १८८५ मध्ये 'इंडियन नॅशनल काँग्रेस' ची स्थापनाझाली त्याआधीही बॉम्बे असोशिएशन, मद्रास नॅटीव्ह असोशिएशन, इंडियन असोशिएशन अशा काही संस्था अस्तित्वात होत्या. पण काँग्रेसच्या स्थापनेनंतर या संस्थांचे महत्त्व फारच कमी झाले. तथापी पूर्वीच्या त्या छोट्या संस्था आणि इ.स. १८८५ पासून काँग्रेस यांनी इंग्लंड सरकार विरुद्ध सशस्त्र लढा करावयाचा नाही. घटनात्मक मार्गानी व शांततामय पध्दतीने आपल्या मागण्या मांडत राहावयाचे असे धोरण स्विकारले. तथापी कितीही अर्ज विनंत्या केल्या ब्रिटीश सरकारला आपले म्हणणे पटवून देण्याचा प्रयत्न केला तरी त्याचा उपयोग होणार नाही अशी काँग्रेस मधील काही नेत्यांना खात्री पटली. शांततामय ऐवजी योग्य हालचाली कराव्या लागतील असे ते म्हणू लागले. यावरून काँग्रेस मध्ये दोन गट पडले. (१) जहाल (२) मबाळ इ.स. १९०५ मध्ये यांच्यातील मतभेद तिढ झाले. दादाभाई नौरोजी, सुंदरनाथ वनर्जी व गोपाळकृष्ण गोखले हे मबाळ गटाचे म्हणून ओळखले जावू लागले. त्यांना नेमस्त म्हणून संबोधल्या जात होते. त्यांच्या विरुद्ध लाला लजपतराय, बिर्षीन चंद्रपल आणि लोकमान्य टिळक यासारखे लढाऊ बाणोचे पुढारी हे बाजुला झाले. या जहाल मतवादांनी १९०७ मध्ये काँग्रेस आपल्या ताब्यात घेण्याचा प्रयत्न केला. पण ते सफल झाले नाही. इ.स. १९०८ मध्ये टिळकांना सहा वर्षांची शिक्षा झाली त्यामुळे जहाल मतवादांचा कार्यक्रम बारागळला, परंतु यांनी काय करावयाला पाहीजे या बद्दल लोकमान्य टिळकांनी आपले विचार १९०७ मध्ये स्पष्ट केले होते. इंग्लंडच्या पार्लमेंटकडे दाद मागून आपल्याला आपले हक्क मिळविता येईल हा प्रश्न नेमस्ताना आहे. व आमचा प्रश्न निराशा झाल्यामुळे आम्ही निराळ्या मार्गाने जाणार आहो. असे लोकमान्यांनी निर्धारपूर्वक सांगितले होते. तसेच याच वेळी त्यांनी आम्ही जाणतो की, आमच्याकडे

SAI JYOTI

National Education Policy - 2020 and Environment Sustainability

Editors

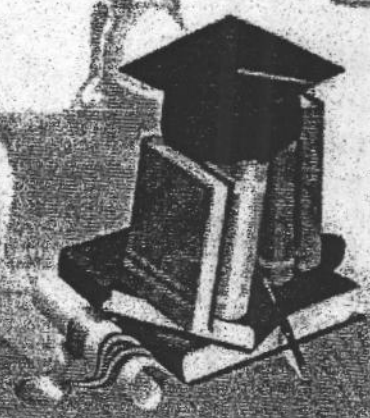
Dr. Maroti R. Wagh

Dr. Dipak C. Dharne

SAI JYOTI PUBLICATION

The way of Light

Nagpur Pune Delhi

Self-Attached
Mgd

INDEX

NO.	TITLE	P.No.
1.	Air Pollution Is A Global Environmental Problem Dr. Mahendra Pandurangji Gawande	9- 15
2.	National Education Policy in India As Per Librarian View Amol Laxmikant Sakhare / Dr. Dhananjay R. Gabhane	16 - 20
3.	Legislative Initiatives Towards the Protection of Environment in India: a Review Dr. R. B. Shambharkar / Dr. Amol J. Shende	21 - 25
4.	A Comprehensive Analysis of the National Education Policy 2020: Implications and Future Directions Dr. Dipak Dharne	26 - 37
5.	The National Education Policy 2020: A Roadmap for the New India Amol Laxmikant Sakhare / Dr. Dhananjay R. Gabhane	38 - 43
6.	Cost Effective Protocol for Seed Germination in Few Tree Species- a Guide for Smallholder Saplings Producer Dr. Shilpa S. Madke	44 - 47
7.	Various Challenges in Implementing New Education Policy: A Study Dr. Anand Y. Bhaik / Dr. Vishnu M. Chavan	48 - 52
8.	Effect of E-waste on Environment and its Management A. S. Meshram	53- 60
9.	Indian Languages, Economy and NEP-2020: Dr. Shailendra Kumar	61 - 70
10.	National Educational Policy 2020 Self -Reliant India Dr. Vandana H. Tagade	71 - 77
11.	The Role of Information and Communication Technology in Higher Education Pravin D. Mandape / Dilip Nagrikar	78 - 81

12.	New National Education Policy 2020:
Opportunities and Challenges
Dr. Ganesh S. Maywade	82 - 88
13.	The Study of the Future Impact of New Education
Policy 2020 on India's Employment
Dr. Dilip S. Ganthale	89 - 96
14.	Early Childhood Care and Education Science in
the New Education Policy
Dr. Vijay Anandrao Darwade	97 - 102
15.	The Science of Reducing the Number of Dropout
Children in the New Education Policy
Dr. Pramila D. Bhoyar	103 - 109
16.	Use and Integration of Technology in National
Education Policy 2020
Dr. Vijay Bankar	110 - 115
17.	The National Education Policy 2020:
A Roadmap for the New India
Mr. Laxmikant Kapgate/Dr. Dipak Dharne	116 - 121
18.	Mythology and Environmental Glimpses:
The Kantara Movie
Dr. Dipak Dharne	122 - 132
19.	An Economical Analysis of Crop Insurance Scheme
(With a special reference to Wardha District)
Mr. Niteen Dadarao Gayakwad
Dr. Siddhartha Dnyaneshwarrao Nagdive	126 - 132
२०.	औद्योगिकरण आणि पर्यावरण
प्रा. राकेश चंद्रभान लोहकरे	१३३ - १३६
२१.	राष्ट्रीय शिक्षा नीति - २०२० एवं भारतीय भाषा
डॉ. गजानन किशनराव पोलनवार	१३७ - १४०

A Comprehensive Analysis of the National Education Policy 2020: Implications and Future Directions

Dr. Dipak Dharne

Assistant professor,

Narayanrao Kale Smruti Model College,
Karanja (Gh) Dist- Wardha-442203

Abstract:

The National Education Policy (NEP) 2020 is a landmark policy framework introduced by the Government of India with the aim of transforming the country's education system. This research paper provides a comprehensive analysis of the NEP 2020, exploring its key provisions, implications, and potential future directions. The paper examines the policy's vision of equity, quality, and accessibility in education, along with its emphasis on skill development, multidisciplinary learning, and technology integration. Furthermore, it delves into the structural changes proposed in the NEP 2020, such as the reorganization of school stages, the introduction of early childhood education, and the establishment of a National Education Technology Forum. Additionally, the paper examines the challenges and opportunities associated with the implementation of the NEP 2020 and discusses the potential impact of the policy on different stakeholders, including students, teachers, institutions, and the overall education ecosystem. Finally, the paper presents recommendations for effective implementation and highlights the importance of monitoring and evaluation mechanisms to ensure the successful realization of the NEP 2020's goals.

Keywords: National Education Policy 2020, Education reform, Multidisciplinary learning, Technology integration in education, Early childhood education, Curriculum reform, Equity and access in education, Quality enhancement in education, Vocational education and skill development, Monitoring and evaluation mechanisms, Public-private partnership in education, Stakeholder engagement, Policy coherence, Implementation challenges, Future directions in education.

Introduction:

"Education is a key to success and this success can be attained by the appropriate implementation of the policy,"

The National Education Policy (NEP) 2020 is a transformative framework that aims to revamp the education system in India. It presents a

Handwritten signature and date: 9/18/20

The National Education Policy 2020: A Roadmap for the New India

Laxmikant Kapgate

Assistant Professor

Shivprasad Sadanand Jaiswal College

Arjuni Morgaon Dist. - Gondia

Dr. Dipak Dharne

Assistant professor,

Narayanrao Kale Smruti Model College,

Karanja (Gh) Dist- Wardha-442203

Introduction:

Higher education is essential for realising one's full abilities, building a fair and egalitarian society at large, and advancing one's country. The most effective approach for cultivating and utilising our nation's multitude of skills and resources for the betterment of the person, society as a whole, the nation, and the world is through comprehensive excellent educational opportunities. With the work landscape and global surroundings constantly evolving, it is more crucial than ever for learners to acquire knowledge about how to learn as well as what to learn. This chapter focuses on the recent changes in the higher education system of India.

Existing Structure of higher Education

Higher education in India is a diverse and multifaceted system comprising of universities, colleges, technical institutes, and specialized institutions offering education in various fields such as engineering, medicine, law, management, humanities, and social sciences. Higher education in India has been functioning through the key facets.

1) Structure: The higher education system in India is primarily structured into three levels - undergraduate, postgraduate, and doctoral programs.

2) Institutions: There are both public and private institutions offering higher education in India. Public institutions include central universities, state universities, and deemed universities, while private institutions include colleges and universities. There are also institutes of national importance such as the Indian Institutes of Technology (IITs), Indian Institutes of Management (IIMs), and National Institutes of Technology (NITs).

3) Accreditation: The University Grants Commission (UGC) is the primary regulatory body for higher education in India. It is responsible for granting recognition to universities and colleges and ensuring quality

Self M.A. Jaiswal
18/0

Mythology and Environmental Glimpses: The Kantara Movie

Dr. Dipak Dharne

Assistant professor,
Narayanrao Kale Smruti Model College,
Karanja (Gh) Dist- Wardha-442203

Introduction:

There has been the human and nature paradox debate since time immemorial. Human beings are always selfish by nature. Inhabiting people in jungles, forests, hinterlands have upped the ante against the expansion of wilderness and wildlife and those advocating tribal rights advocate for increasing access of tribal rights over land, water and forests. Government agencies have been at loggerheads with local communities who are often belittled as encroachers, whilst for the aboriginal communities' dwelling in forests flora and fauna are integral of their life, culture and livelihoods which is obligatory essentials for their existence. Besides integrating deeply all the nuances of wildlife and forests is also a culture associated with local folklore, song and dance forms which may not necessarily be understood by foresters working in these areas. The tribal communities have been prey and more susceptible to capitalist exploitation.

Environmental Vindication and Contrast:

Very few Indian filmmakers have scantily paid attention through films to the much demanding topics. The most recently released movie was Sherni which coped with the clash of human and nature and brought a fourth paradigm shift in the approaches of foresters to be extra sensitive to the livelihoods of tribes while working on wildlife matters. The released film Kantara made in Kannada created sensation as it tells the story with a gripping story and thrilling narratives

Kantara exhibits significantly four issues – sustenance of tribes relied on resources of forests- land, water and forest. The premise of the narrative revolves around to whom does the land and forests own – forest dwelling people, government or some private stakeholders. Government delegated and powered by the forest department, blatantly considers it as belonging to them with their task to own all rights of forest and wildlife resources. Tribals view their relationship to forests as sacred and sacrosanct having inseparably interconnected since ages. and regard naturally ancestral rights as the one entitled with rules and regulations. Vested interests by feudal system surreptitiously make foray with manipulation hands

Self Authored
DD